

UNA APROXIMACIÓ AL LLIBRE "CEL RAS", DE VICENT SOLER I MAITE COVES.

Daniel Climent i Giner

Estem davant d'un llibre singular, *Cel Ras*, de difícil classificació en tant que n'admet moltes.

Així que el desgranarem un poc, tot i començar per una explicació prèvia: qui açò signa, tot i ser afeccionat a la lectura, no és crític literari i les mancances que puga cometre són degudes a la pròpia inexperiència en aquests afers que no a les qualitats del llibre.

Que en són moltes.

En primer lloc, es tracta d'un llibre ben escrit: un llenguatge depurat, una sintaxi acurada, uns personatges ben definits, un ritme narratiu equilibrat i amb unitat estilística malgrat estar fet per dues persones. En definitiva, un llibre agradable de llegir.

Vicent Soler i Maite Coves, professors de Secundària, han sabut conjugar allò que simplificadament solem encasellar en "ciències" i "lletres" sense que cap part se'n ressentisca, sinó que es potencien mútuament.

Cosa a què contribueixen uns dibuixos, d'Andreu Castillejos, que mereixen també un elogi a banda: descriptius com volen ser, arriben a millorar les possibles fotografies en què s'inspiraren.

Tots units per una enorme estima per la seua terra i la seua gent, estima com les de veritat, gens complaent en allò deplorable, i alhora interessada en comprendre les dificultats que barraven el camí per al món millor que els protagonistes i tants d'altres desitjaven i col·laboraven en construir.

Però, anem per feina.

El llibre, editat per l'Institut Municipal de Cultura, descriu el trànsit vital, de l'adolescència a la primera joventut, d'Andreu i Maria, dos germans nascuts a Elx a les acaballes del segle XIX. I en seguir les seues vides no tan sols travessem els llindars del nou segle, sinó que també transitem per unes altres formes de vida representades per les ciutats on viatgen, escenificades en Castelló, Tortosa, París i Oran.

De ser certa la afirmació que "el mateix valor que els textos tenen els contextos i els pretextos", aquest llibre equilibra els tres aspectes.

Perquè el text és una mena de pretext per parlar de moltes coses ben interessants, i els contextos que crea la novel·la són no tan sols creïbles sinó apropiats per parlar-ne.

I dins eixes coordenades, els autors creen, a poc a poc, una mena de nuclis de condensació sobre els quals giren des dels conflictes fins a les esperances de l'època.

Nuclis de condensació capaces, alhora, d'integrar pinzellades, petites anècdotes que indiquen la sensibilitat dels autors per a captar subtils rissadures en l'oceà dels fets, rissadures que més tard es transformaran en fenòmens de gran rellevància social, com és, per exemple, el cas del futbol, i de personatges que van ajudar a millorar les expectatives de les noves generacions d'il·licitans que albiraven amb el nou segle. Però ja en parlarem.

Detinguem-nos en alguns d'eixos nuclis de condensació, i amb les anècdotes i pinzellades que els acompanyen i que ens ajuden a entendre la immersió en la modernitat tan característica d'eixa època.

1. El potencial de l'educació i les mancances pràctiques del sistema educatiu

Les reflexions del mestre Àngel Llorca, un orxetà trasplantat a Elx, configuren un dels *leit motiv* de l'obra, a través dels conselles i les controvèrsies amb els dos joves protagonistes.

Un mestre oblidat però que ara, gràcies als esforços dels autors del llibre, s'ha aconseguit recuperar per a la memòria històrica de la ciutat, en dedicar-li un carrer.

Malauradament per als il·licitans, el pensament del mestre era massa avançat per la societat en què vivia, i rera vint-i-tres anys d'exercir professionalment a Elx, va acabar per anar-se'n a Madrid, on els seus plantejaments pedagògics havien trobat millor acollida.

Educar no és només dipositar coneixements en la memòria ... sobretot és despertar les energies dels xiquets ..., i tant les físiques com les intel·lectuals, les morals com les estètiques; cal enfortir la voluntat i formar el caràcter... (pg 53)

També els autors, compromesos en la tasca de la modernització pedagògica en l'Elx actual, se'n fan ressò de moltes de les queixes del mestre, tan d'actualitat ara com en l'època descrita. I ho fan des de la perspectiva que atorga la sòlida tasca de recerca documental que han mamprés en els arxius de la ciutat, que els ha permès conèixer, a través dels seus articles de premsa, el pensament del professor Àngel Llorca.

Però és que en el col·legi no s'educa ... com a molt s'instrueix... i per cert, molt malament! (pg 47)

Una situació que s'arrossega no tan sols per l'escàs recolzament social dels ensenyants ("*la meitat dels mestres cobren menys que un jornal del camp*"), sinó per la deficient formació inicial dels mestres i llicenciats, i els lloables intents de persones com el propi Llorca i de societats com la *Institucion Libre de Enseñanza*, o l'*Escuela Moderna*.

El que realment sorprén és que tal i com estan les coses, encara trobes xiquets amb curiositat i desig d'aprendre, xiquets que sobreviuen als perills que causa el desgavell administratiu, per no parlar de la incompetència de la majoria dels mestres i, sobretot, dels llicenciats en Lletres o Ciències,... els títols dels quals els habiliten per a ensenyar, però que no estudien ni una paraula de la ciència i art de l'educació...! (pg 49)

En l'altra cara de la moneda, el valor de l'autoformació com a eina fonamental del professorat ... com la que intentem assolir els que estem ací, a la Curie.

Els mestres hem hagut de formar-nos en la tasca diària de la classe, provant-ho tot... Patim fracassos reiterats i situacions molt difícils... (pg 48)

I un seguit de reflexions com aquesta:

L'escola havia de treballar a partir de l'entorn dels xiquets,... calia traure profit de la realitat que l'aprenent vivia, calia una escola activa ... (pg 55)

Reflexions, a més, que no es queden en la simple demanda d'alfabetització generalitzable, sinó que, en llavis de Maria, es planteja el perquè aquesta ha de ser només en una altra llengua, el castellà, quan els receptors parlen i senten en valencià, i la seua llengua és bandejada de un sistema educatiu que imposa llengua i valors alhora que els identifica amb un únic model possible i desitjable.

2. El paper esperançador del progrés científic, de la relació amb el progrés tècnic i d'aquells que el vehiculen.

Un dels personatges col·laterals de l'obra, però que també actua de nucli gravitacional de pensaments, és l'astrònom valencià Josep Landerer, coetani de molts altres que protagonitzaren l'eclosió científica de la segona meitat del segle XIX i els inicis del XX, com Maxwell, Hertz, Röntgen, Lockyer, Thomson i Michelson.

I també d'algunes de les controvèrsies que marcaren l'època, com la que girava al voltant de les afirmacions de Thomson i Michelson de què s'havia arribat a la fi de la Física, que només Daniel Climent i Giner

calia afinar les medicions ... tot això a punt de què es donara el salt qualitatiu a la nova Física quàntica i a la relativista. Canvi paradigmàtic pràcticament coincident amb el final cronològic del llibre, que no de l'interés didàctic d'un dels autors, Vicent Soler, especialista en l'eclipsi de 1900 i en didàctica de la Relativitat.

També se'n parla de la pugna per decidir la referència longitudinal en cartografia, és a dir, l'establiment d'un "meridià 0" universalment acceptat. Pugna en què París partia de favorit, però que acabaria per decantar-se a favor de qui ostentava els dominis de la mar, Londres i, en concret, el barri seu de l'Almirantall, Greenwich. I on l'estat espanyol presentava dividides les seues opcions, la de San Fernando, a Cadis, i la centralista de Madrid.

El llibre no tan sols es fa ressó de científics i problemes relatius a allò que sovint s'anomena "ciència pura", sinó a aquella més lligada als avanços tècnics, des del doble vessant de suport i conseqüència dels avanços científics.

A això es refereixen els autors en comentar la importància de, per ex., el cronòmetre de Harrison (s. XVIII) per mesurar la longitud geogràfica, o l'admiració que els causa el saber que s'ha aconseguir la primera transmissió de música sense cables, a Àustria, en una aplicació insòlita de les investigacions de Marconi.

I investigacions de ciència bàsica relacionades amb la tècnica, com l'anàlisi de les línies espectrals, amb les aportacions de Fraunhofer, Kirchoff i Bunsen, que possibilitarien l'estudi precís de les radiacions solars.

L'acció de llibre transcorre doncs, en l'època que podem anomenar "de la segona revolució industrial".

La primera, centrada fonamentalment a Anglaterra i Escòcia, és la més coneguda, amb l'ús de l'acer com a material de construcció, del carbó com a combustible, de la màquina de vapor com a transformació energètica i del tren com a vehicle emblemàtic.

Però la segona, no per menys estudiada als llibres de text deixa de ser important. Encapçalada per França i Estats Units, es caracteritzaria pel petroli i el motor de combustió interna, l'electricitat i el motor elèctric, a més d'aportar innovacions impensables dècades enrera com el cotxe, l'avió, el telèfon o la fotografia.

Doncs bé, eixa segona revolució industrial es veuria reflectida en avanços que afectarien la forma de vida dels protagonistes o dels seus descendents.

Un exemple de la importància d'accedir a les noves tecnologies per tal de millorar les condicions de vida el tenim en l'elevació mitjançant motors elèctrics de l'aigua sobrant del riu Segura a les terres més àrides del Camp d'Elx, el Molar i la Marina, impulsades econòmicament per la societat "El Progreso", encara existent.

De fet, a principis del segle XVIII, l'àrea situada al marge esquerre del Segura, entre la Serra del Molar i el Cap de l'Aljub o de Santa Pola, formava una ampla extensió pantanosa anomenada Albufera d'Elx, restes de la qual són el Fondo i les Salines de Santa Pola. Les obres de drenatge mitjançant assarbs, i els cultius de la part occidental, mampreses a instàncies del Cardenal Belluga a primeries d'eixe segle, donarien lloc als pobles de San Felipe Neri, Dolores i San Fulgencio. Al seu torn, en el sector oriental, pertanyent a Elx, el Duc d'Arcos i Marqués d'Elx intentaren la dessecació i posada en valor de l'àrea significativament coneguda com Carrissals, fundant el poblat de San Francisco de Asís, en la Serra del Molar, abandonat posteriorment per problemes de salubritat, de malària fonamentalment.

A principis del segle XX, en l'època en què transcorre el final de *Cel Ras*, l'ús de l'energia elèctrica possibilit l'emergència de companyies com "Riegos El Progreso" i, posteriorment, "Riegos de Levante". En elevar aigua dels sobrants del Segura i d'alguns assarbs dels sobrants del Fondo, els motors elèctrics instalats per eixes companyies permeteren la posada en

regadiu de llocs fins aleshores de baixa producció. Una conseqüència secundària va ser la formació d'uns nous ecosistemes dulceaquícules, avui en dia de gran importància ecològica i, la posada a punt de les Salines de Santa Pola, per progressiva salinització de l'antic saladar.

3. Els intercanvis d'informació i les polèmiques, com a font d'avanços.

Efemèrides que conciten la presència de científics de diferents camps, Congressos i Jornades, són moments privilegiats per a l'intercanvi de coneixements i mètodes, d'accés a novetats tècniques i a formes de pensar diferents.

En el llibre se'n fa ressò, en uns capítols centrats en els eclipsis de Sol de 1900 i de 1905.

El primer, que tingué com centre observacional a Elx-Santa Pola, ens ofereix, a través dels ulls admirats de l'Andreu, un munt de personatges, instruments, formes de viure i valors dels que de cap manera hauria tingut ocasió de conèixer ni tan sols la seua existència.

Tot això serveix als autors per parlar d'antigues i noves polèmiques, atiades pel foc dels coneixements que s'estan generant.

D'aquesta manera, tenim ocasió de recordar, i d'actualitzar en la nostra memòria recent, la disputa que es va produir el 1900 (i el 2000) per decidir quin era l'any de començament de segle. I, en relació al calendari, la reforma impulsada per l'església catòlica que va donar a llum l'actual i excel·lent calendari gregorià.

Els autors no tenen por, i fan molt bé, de trencar amb maniqueïsmes esterilitzadors, com els que associen l'església catòlica a un paper sempre contrari a l'avanç científic.

I front a la simplificació ofereixen el debat entre un Landerer catòlic i un jove Andreu ansiós de trobar respostes més enllà del dogma; i també fan un reconeixement explícit de la tasca científica del grup catòlic més marcadament intel·lectual, el dels jesuïtes, amb exemples com el de l'Observatori Astronòmic de l'Ebre i les seues aportacions als diferents camps del saber científic.

Unes controvèrsies, doncs, que estimulen a aprofundir tant en el valor que suposa la diversitat d'hipòtesis com en la pròpia història de la ciència.

4. La importància de la divulgació, l'autodidactisme i l'impuls vital per la millora de les condicions de la humanitat.

La història de la Ciència no és aliena tampoc als autodidactes ni als divulgadors.

La divulgació, com a instrument idoni per a l'accés al coneixement formal, resulta apropiadament homenatjada en *Cel Ras*.

I un dels campions de la divulgació, Camille Flammarion, és un dels personatges justament admirats en *Cel Ras*. A l'igual que Pierre Jules César Janssen, el carismàtic director de l'observatori de París, autodidacta com l'anterior i codescobridor, junt a l'anglès Norman Lockyer, de l'element anomenat Heli.

Qui acò escriu és llicenciat en Químiques, especialitat Bioquímica, i professor de Ciències Naturals. Però, que quede entre nosaltres, d'allò que em van ensenyar a la Universitat em queda ben poc, en sé ben poc: tantes hores invertides en estudiar i no sé he conegut mai més, després, propi o aliè, cap treball que produïra menys rendiment en relació a les hores invertides.

De xicotet, jo volia estar malalt, quedar-me en casa, gitat, perquè dos pisos més avall, un adolescent, més major que jo, tenia la col·lecció del Capitán Trueno i biografies il·lustrades de gent com Edison, Fleming i d'altres. Jo em vaig fer "científic", "geogràfic", "antropològic" llegint El Capitán Trueno i llibres de divulgació. I de l'autodidactisme a través dels llibres de

divulgació, de l'ajuda d'alguns professors, i dels consells d'alguns amics i gent major, de tot això, sí que guarde el bon record d'haver après el que sé.

En la novela apareixen també personatges implicats en alguns dels avanços socialment més importants, com el metge Santiago Pomares Ibarra, un dels fundadors, junt al metge suís Henri Dunant, de la Creu Roja (1863)

I també d'altres el valor dels quals és el de qui, en ostentar càrrecs de rellevància pública, faciliten amb el seu interès la promoció de les empreses científiques, com és el cas de l'alcalde Jose Maria López Campello, que va oferir la seua casa de camp als científics desplaçats a Elx per estudiar l'eclipsi de 1900.

Són de destacar en eixa època les aportacions al patrimoni col·lectiu fetes per particulars enamorats de la seua terra, com és el cas del capellà Castaño, hereu de l'antic *Hort d'Andreuet*, rebatejat en *Hort del cura* en honor de l'impulsor de la seua transformació en un esplèndid jardí de palmeres. Un jardí que pràcticament per l'època en què comença el llibre, havia rebut la visita de l'emperadriu austríaca Elisabeth de Wittelsbach, la posteriorment popularitzada *Sissi*, que va quedar meravellada no tan sols pel conjunt sinó per una palmera mascle de la que havien brotat nombroses filloles i a la que, en honor de la visitant se li va posar el nom de "Palmera Imperial".

5. La reflexió sobre les desigualtats (de gènere, de classe social,...) i la importància de lluitar per superar-les (drets de la dona, organització sindical,...).

Maria, la co-protagonista del llibre, entusiasta per saber i per ensenyar, actua de mostra vivent de les dificultats que tenien les xiques per estudiar. Dificultats que arribaven a la prohibició de què les dones pogueren anar als instituts públics. Una prohibició que tenia, com a única vàlvula d'escapament, la possibilitat d'estudiar magisteri.

Front això, els germans protagonistes s'admiren de l'abundància de dones en l'expedició científica anglesa que s'ha instal·lat al Camp d'Elx per estudiar l'eclipsi.

Però són moltes més les formes de desigualtats que es mostren al llarg del llibre.

Desigualtats socials i explotació laboral, que acaben esclatant en una llarga, llarguíssima vaga dels treballadors de la incipient indústria elxera.

Vaga sostinguda per la solidaritat dels incipients sindicats socialistes i intel·lectualment recolzada per la formació rebuda als Cercles Obrers. I també, perquè no dir-ho, per la identificació col·lectiva que suposava cantar junts les cançons de resistència, la lletra de les quals també queda recollida en el llibre.

I més dramàtic encara, el patètic abandonament en la misèria dels soldats tornats de Cuba. Malalts de malària, oblidats i marginats, amb fam que no podien saciar amb les medalles de ferralla que portaven penjades. I mentre consumien les restes de dignitat que els quedava, els militarots emperifollats que els havien enviat perquè defensaren els interessos de les classes benestants, dictaven falses heroicitats a periodistes a sou incapaços de denunciar el patètic desgavell del pitjor exèrcit que ha tingut Europa.

6. La ruptura de la idea de linealitat històrica, i advertència implícita dels possibles "retorns"

La història no és un simple avanç lineal cap a fites progressives de benestar col·lectiu, avanços tècnics i comprensió del món.

De fet, ha hagut, i possiblement haurà, retrocessos i canvis de tendència, que només una perspectiva adequada permet analitzar.

I un dels exemples paradigmàtics és, potser, el de la inversió de les rutes migratòries que en tan sols un segle s'ha produït en la relació del nostre país amb el nord d'Àfrica.

Sí, perquè de manera semblant a com ara arriben magrebins en vaixells i en pasteres, fa un segle eixien en sentit contrari barques plenes de compatriotes nostres a la recerca de faena, des dels ports de Torrevella, Santa Pola, Alacant, Altea, València, Alacant, Dénia, Xàbia i Cartagena cap a Orà (en àrab Wahrān, و. ن. ا. ر. ا. ه.), En eixa ciutat, avui en dia agermanada amb Alacant, va arribar a haver tants compatriotes nostres que pels carrers se sentia parlar indistintament tant l'àrab com el francès i el valencià, i fins i es publicava un periòdic en la nostra llengua, *El Patuet* i se celebraven les Fogueres de sant Joan.

També els protagonistes de *Cel Ras* fan el seu particular periple, en direcció al nord. I viatgen, emigren, a Castelló, perdudes les esperances de guanyar la vaga que han mantingut els espartenyers d'Elx. I al lloc d'arribada es troben una situació ben diferent del de partida.

Així, tot i que el cànem està substituint l'espart en la confecció d'espartenyas i de corda, la competència de la nova fibra de iute i els nous mercats oberts a la taronja prefiguren un nou escenari productiu i laboral. I no tan sols això, sinó també propiciatori de l'emergència d'uns nous valors polítics i socials més avançats que els que aleshores imperaven en el profund migjorn valencià. Uns canvis polítics i socials que, en definitiva, permetrien assentar en el futur unes condicions de benestar col·lectiu que trencaren l'esterilitzador binomi de "privilegis + caritat" en que es basaven les relacions socials de les quals fugien.

Unes relacions fossilitzades que, en dificultar la comprensió dels canvis, incrementaven la inseguretat i la por, i d'eixa manera retroalimentaven als qui feien del seu control de la ignorància, el temor, i la superstició, la font principal de legitimació social. Com en gran part continua succeint.

7. Els canvis de modes, d'hàbits, de valors i de costums.

Els personatges del llibre, inserits en un espai i un temps concrets, parlen del que viuen i veuen, però també albiren les noves formes que arriben de la mà dels estrangers o que són conegudes a través de la premsa, els llibres i la paraula.

Així, per exemple, mentre la cervesa era pràcticament desconeguda, els pobres ofegaven les penes amb vi, aiguardent i absenta. Sí, absenta. Eixa beguda amarga d'altra graduació alcohòlica que anys més tard seria prohibida en quasi tot Europa no tan sols perquè el seu principi actiu feia embogir, sinó perquè, en "ausentar" mentalment als qui la consumien amb freqüència, era la causa més freqüent d'allò que es coneix com "absentisme" laboral.

I assistim a l'estranya sensació que causa en el jove Andreu el veure uns mariners anglesos jugant amb una pilota, enfrontats en dos grups d'onze mentre el "mariner número vint-i-tres" esbronca indistintament a qualsevol membre de cada equip. Un paper d'"àrbitre" que, ara ho sabem, és el fruit racional d'un acord entre dos equips de dotze jugadors, cadascun dels qual cedeix un per constituir una figura "doble" amb suficient poder per dirimir amb justícia els conflictes que se susciten.

És l'època de la fotografia, impulsada per la fabricació en sèrie, des de 1888, de les primeres càmares Kodak, inspirades en els treballs físico-químics del francès Louis Daguerre.

I del nord-americà telèfon, injustament atribuït a l'escocés Alexander Graham Bell, ja que havia copiat la idea de l'emigrant florentí Antonio Meucci, més d'un segle oblidat i només recentment reconegut.

I del francès, com a llengua vehicular de la ciència, abans de l'ascens progressiu de l'alemany. Ascens que més tard seria interromput bruscament per la segona guerra mundial i transferiria el testimoni a l'anglès que avui domina el món científic-tècnic.

I, per acabar...

Cel Ras forma part d'eixos tipus de llibre que, tot i que aparenten mirar al passat, també analitzen el present i miren al futur.

Els autors uneixen el rigor literari amb la contextualització històrica (científica, social, política,...), i a través de petis mossets de Física, Astronomia, Història, Sociologia, ... donen el salt de la paraula literària, de la lectura agradablement plàcida, al concepte divulgatiu generador de més preguntes que de respostes, tal i com posen en boca del mestre Llorca:

Així havia d'acabar una lliçó: ... els estudiants aprenien, sobretot, a fer preguntes ... (pg 55)

Tot i això, no defugen d'explicitar, a través dels personatges, un compromís cívico-polític amb allò que genèricament podríem anomenar el "progrés" de la humanitat, acoblat al de la pròpia terra i la pròpia gent.

Personalment malfie dels qui diuen que estimen la Terra, el planeta, la humanitat, la Ciència, ... i no estimen, almenys amb igual mesura i encara que siga amb ràbia per tot el mal que se li fa, la seua terra, la seua gent, el seu entorn, el seu futur.

Els autors, de bon segur, són conscients de què faenes com la del seu llibre ajuden a condicionar, positivament, la futura història, en el sentit que deia Joan Maragall:

*Esforça't en el teu quefer
Com si de cada detall que penses,
De cada paraula que digues,
De cada peça que poses,
De cada colp de martell que dones,
Depenguera la salvació de la humanitat,
Perquè en depén, creu-t'ho.*

I a través del llibre, reivindiquen el paper, el deure, no tan sols dels científics sinó de qualsevol ciutadà, d'implicar-se activament a favor del progrés, i de participar en la denúncia dels qui fan de la rapinya, la cobdícia, la corrupció, l'engany o la guerra el seu estendard.

De fet, la història de la ciència també està plagada de gent que va assolir el comprimis de ser ciutadans del seu temps, de compromet-se amb el progrés general de la humanitat i de la ciència en particular, alhora que : de Galileu a Diderot, de Buffon a Linné, de Sagan a Asimov, de Ramon Folch a Joan Pellicer.

I, parlant d'història, no està mal recordar que no tan sols som productes històrics, sinó també animals que contem històries, i que ens reconeixem en històries.

I una manera de contar-ne, i de bones, és prendre com a referència el propi poble. Apropar-se als olors, colors i calors, sentiments, ànsies i frustracions, efemèrides socials o fites urbanístiques, i a partir de tot això bastir uns ponts pels quals transitar entre móns diversos, del científic al literari, del social al laboral, de l'emotiu a l'objectiu i, perquè no? Del passat al futur.

Potser algun dia descobrim, i potser massa tard, que un dels problemes de què hi haja cada volta menys físics (i biòlegs, matemàtiques, ...) és que els qui donem classe no sabem contar històries, sinó que ens dediquem a amagar-nos darrere de les lleis de Coulomb, a llançar

electrons contra els alumnes, a idear mètodes per seleccionar-los en base a les nostres creences, que confonem amb la Ciència, per acabar impedit que aprenguen a mirar, a interpretar i a millorar allò que els envolta.

I per això cal saber llegir el passat, que sovint resulta més difícil que llegir la velocitat d'una ona, el significat de la densitat d'un objecte o el de la càrrega d'una partícula.

Perquè, llevat d'uns quants als qui ens emociona l'elegància d'una teoria, la concisió d'un algoritme, la poesia que hi ha darrere d'un model, la major part dels nostres alumnes, de la gent normal, vol que li conten històries.

I això han fet, i molt rebé, Vicent Soler i Maite Coves, en el llibre *Cel Ras*, magistralment il·lustrat per Andreu Castillejos, gent jove en tant que encara tenen molt per fer i molt per dir-nos.

Enhorabona.